

დიდაქე

თორმეტი მოციქულის მოძღვრება.

თორმეტი მოციქულის მიერ

წარმართთათვის ნაქადაგები მოძღვრება უფლისა

შესავალი

დიდაქე, თავისი დროის უნიკალური და ერთ-ერთი მეტად გავრცელებული ნაშრომი, ქრისტიანობის პირველ საუკუნეებში ახალი აღთქმის კანონიკურ წიგნთა შორის იყო აღნუსხული. დიდი ხნის მანძილზე არავის შეჰპარვია ეჭვი მის სამოციქულო წარმომავლობაში. კლიმენტი ალექსანდრიელი *ხალიჩებში* იმონმებს დიდაქედან ორ მონაკვეთს, როგორც ციტირებებს წმინდა წერილიდან (σὺν τῆς γράφης).¹ მოგვიანებით, დიდაქეს ახსენებს ევსევი კესარიელიც და მას ახალი აღთქმის არაკანონიკურ ნაწერებს მიათვლის (3.25.4).² არაკანონიკურად, მაგრამ ეკლესიის მამათა მიერ „ახალმოქცეულთა და კეთილმსახურების სიტყვის შესწავლის მსურველთათვის“ სასარგებლო საკითხავად მიიჩნევს დიდაქეს ათანასე ალექსანდრიელი,³ ისევე, როგორც რუფინუსი, რომელიც ამ თხზულებას,

1. კლიმენტი ალექსანდრიელთან დამონმებულია დიდაქეს 2.1 და 3.5 მონაკვეთები (იხ. შესაბამისად, 3.36.5 და 1.100.4). ამ უკანასკნელში აღნიშნულია: „უსამართლობას სჩადის ის, ვინც ბარბაროსთაგან შეითვისებს რასმე, შემდეგ კი მას თავისად გამოაცხადებს, რომ ამ გზით სახელი გაითქვას. ასეთი ვინმე ეცრუება ჭეშმარიტებას და იგი წერილის მიერ იწოდება „ქურდად“ (ე.ჭელიძე. *ეკლესია – სძალი უფლისა*. თბილისი: მეცნიერება, 1990, გვ. 55).

2. „ნაყალბე თხზულებებს (ἐν τοῖς ἰσθίσις) უნდა მიეკუთვნოს პავლეს საქმეთა წიგნი, წიგნი, სახელწოდებით *მწყემსი*, პეტრეს გამოცხადება, მათთან ერთად, *ეპისტოლე*, რომელსაც ბარნაბას მიაკუთვნებენ, ე.წ. *მოციქულთა სწავლებანი* (τῶν ἀποστόλων ἀ λεγόμενα Διδάχαι)“ (*ეკლესიის ისტორია*, 3.25.4).

3. „უმეტესისა უცთომელობისათვის საჭიროდ ვსაჯე ამისიცა შეძინება, ვითარმედ არიან სხუანიცა წიგნნი თვნიერ ამათსა არა განკანონებულნი

„რომელსაც უწოდებენ ორ გზას ანუ პეტრეს სასამართლოს“, თვლის თუმცა არაკანონიკურ, მაგრამ საეკლესიო საკითხავად.¹ ასეთივე შეხედულება აქვს განსახილველ ნაშრომზე ნიკიფორე კონსტანტინოპოლელსაც.

საუკუნეების განმავლობაში დიდაქეს ტექსტი დაკარგულად ითვლებოდა. 1873 წელს ეს თხზულება ნიკომედიის მიტროპოლიტმა, ფილოთეოს ბრიენიოსმა, ხელახლა აღმოაჩინა კონსტანტინოპოლის მაცხოვრის წმინდა საფლავის ბიბლიოთეკაში, სადაც იგი ინახებოდა იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქოს ბიბლიოთეკაში გადატანამდე (Codex Hierosolymitanus gr. 54, 1056 წ., გვ. 76r-80v) და მისი ტექსტი 1883 წელს გამოაქვეყნა.² იერუსალიმის ხელნაწერი, რომელშიც დიდაქეს ტექსტი აღმოჩნდა, თარიღდება 1056 წლით და, მიუხედავად იმისა, რომ ხელნაწერის ტექსტებში გარკვეული შესწორებები აღინიშნება,³ იგი ერთადერთ ნუსხას წარმოადგენს, სადაც დიდაქე სრული

უკუე, ხოლო დანერილნივე მამათა მიერ საკითხავად მათთვის, რომელნი ანლა მოუჭდებოდინ და ენებოს დამონაფებაჲ კეთილმსახურებისა სიტყვასა: სიბრძნე სოლომონისი და სიბრძნე სირაქისი და ესთერი და ივდიითი და ტოვისი და სწავლად მოციქულთა ნოდებუი იგი და რომელსა-იგი პიმენი ჰრქვან (καὶ Διδάχῃ καλοῦμένη τῶν ἀποστόλων καὶ ὁ Ποιμῆν)“ (წმ. ათანასე ალექსანდრიელის სადღესასწაულო ეპისტოლე, 39.75, არსენ იყალთოელის თარგმანი, გამოცემიდან: დიდი სჯულისკანონი. თბილისი: მეცნიერება, 1975, გვ. 471; ჭელიძე, 1990, გვ. 56).

1. „მეორე მხრივ, უნდა ვიცოდეთ, რომ არსებობენ სხვა წიგნებიც, რომელთაც ჩვენი მამები არა კანონიკურს, მაგრამ საეკლესიოს კი უწოდებენ... ახალ აღთქმაში – პატარა წიგნი, რომელსაც ეწოდება მწყემსის (წიგნი) ანუ ჰერმესი, (და ნაშრომი), რომელსაც ეწოდება ორი გზა ანუ პეტრეს სასამართლო“ (“*Sciendum tamen est, quod et alii libri sunt, qui non canonici, sed Ecclesiastici a majoribus appellati sunt... In novo vero Testamento libellus, qui dicitur Pastoris sive Hermes: qui appellatur Duae Viae, vel Judicium Petri*“, განმარტება მოციქულთა მრწამსზე, 38, PL 21, სვ. 374B).

2. Philotheos Bryennios. Διδάχῃ τῶν ὀνδὲκα ἀποστόλων. Constantinople: S.I.Boutura, 1883.

3. J.B.Lightfoot. *The Apostolic Fathers. Part I: „Clement of Rome“*. London, 1890 (reimpr. Hildesheim, 1973), გვ. 121-129; O. von Gebhardt, A. von Harnack. *Patrum Apostolicorum Opera* I, 2. Leipzig, 1878; *La Doctrine des douze Apôtres (Didachè)*. Introduction, texte, traduction, notes, appendice et index par W. Rordorf, A. Tuilier. SC 248. Paris: Éditions du Cerf, 1978, გვ. 104 და შემდ.

სახით არის დაცული.¹ ბრინიოსის გამოცემიდან მალევე აღმოჩნდა დიდაქეს განსხვავებული რედაქციის ეთიოპური,² კოპტური,³ ლათინური,⁴ და პაპირუსთა შორის დაცული (Papyrus Oxyrhynchus 1782, IV ს., შეიცავს 1.3-4 და 2.7-3.2) ვერსიებიც.⁵ მათი გამოკვლევის შემდეგ მეცნიერები მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ თხზულება წარმოადგენს სხვადასხვა დროს შედგენილ, სხვადასხვა თემთა საეკლესიო საჭიროების მიხედვით შესწორებულ და შემატეხულ ტექსტს,⁶ რომელსაც ორი სათაური⁷ სწორედ ამ მიზეზის გამო დაერთვის.

1. ხელნაწერი შეიცავს 120 ფურცელს. მასში დაცულია წმინდა წერილის მოკლე შეჯამება, რომელიც მიეწერება წმ. იოანე ოქროპირს (1-38v), ბარნაბას ეპისტოლე (39-51v), წმ. კლიმენტი რომაელის ორი ეპისტოლე (51v-70r, 70r-76r), ბიბლიის წიგნთა ებრაული სათაურები (76r), დიდაქე (76r-80v), მარიამ კასობოლელის ეპისტოლე წმ. ეგნატი ანტიოქიელის მიმართ (81r-82r) და წმ. ეგნატი ანტიოქიელის ვრცელი რედაქციის 12 ეპისტოლე (82r-120r). ხელნაწერი დათარიღებულია 1056 წლის 11 ივნისით. მისი გადამწერია „ცოლველი ლეონი, ნოტარიუსი“. იხ. *La Doctrine des Douze Apôtres*, 1978, გვ. 103.

2. დიდაქეს ეთიოპური თარგმანი წარმოადგენს ამ თხზულების თავისუფლად ნათარგმნ ორ ფრაგმენტს (11.3-13.7, 8.1-2), ჩართულს მოციქულთა განჩინებების ეთიოპურ რედაქციაში. მისი გამოცემისათვის იხ. G. Horner. *The Statutes of the Apostles*. London, 1904, გვ. 193 და შემდ. (ეთიოპური, არაბული და საიდური ტექსტები ინგლისური თარგმანით); *La Doctrine des Douze Apôtres*, 1978, გვ. 114-115.

3. L.Th. Lefort. *Les Pères Apostoliques en copte*. Vol. 1. CSCO 135. Louvain, 1952, გვ. 32-34 (ტექსტი), CSCO 136. Louvain, 1952, გვ. 25-28 (თარგმანი); *La Doctrine des Douze Apôtres*, 1978, გვ. 112-114.

4. ლათინური ტექსტის გამოცემისათვის იხ. *La Doctrine des Douze Apôtres*, 1978, გვ. 207-210; Quasten, ტ. 1, გვ. 37-38.

5. პაპირუსის იკითხვისები მნიშვნელოვნად ახლოს დგას და ადასტურებს იერუსალიმური ხელნაწერის მონაცემებს. იხ. *La Doctrine des Douze Apôtres*, 1978, გვ. 111; ასევე, Clavis, ტ. 1, გვ. 225, N 1735, აქვე იხ. დიდაქეს გამოცემათა შესახებაც.

6. ასე მაგალითად, მიიჩნევა, რომ ერთ-ერთი რედაქტორის ჩანართებს წარმოადგენს ის მონაკვეთები, რომლებშიც ავტორი მხოლოდითი რიცხვის მეორე პირს იყენებს (1.4-6, 6.2-3, 7.2-4, 13.3.5-7), იხ. *La Doctrine des Douze Apôtres*, 1978, გვ. 92.

7. Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων (შდრ. საქმე, 2.42) და Διδαχὴ κυρίου διὰ τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῖς ἔθνεσιν (იხ. *La Doctrine des Douze Apôtres*, 1978, გვ. 13, აქვე იხ. სათაურებთან დაკავშირებული აზრთა სხვადასხვაობის შესახებ, გვ. 13-17). თხზულების მესამე სათაურს მიუთითებს რუფინუსი, რომელიც მას უწოდებს ორ გზას ანუ პეტრეს სასამართლოს (*“Duae Viae, vel Iudicium Petri”*, განმარტება მოციქულთა მრწამსზე, 38, PL 21, სვ. 374B).

დიდაქეს შექმნის ადგილად, იმ საფუძველზე, რომ ტექსტს უფრო მეტად ალექსანდრიელი მწერლები იმონებენ, სახელდება ეგვიპტე,¹ თუმცა მკვლევართა მნიშვნელოვანი ნაწილი მის სირიულ წარმომავლობას ასაბუთებს.² თხზულებას ათარიღებენ I ს-ით,³ I ს-ის 40-60-იანი წლებით, I ს-ის 60-80-იანი წლებით, I-II სს-ის მიჯნით, II ს-ის მეორე ნახევრით და ა.შ., სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ეკლესიის ისტორიის იმ პერიოდით, რომელშიც საეკლესიო, მათ შორის, ზიარების წესები (თ. 9), გამოირჩეოდა არქაული სიმარტივით, როდესაც ჯერ კიდევ იყვნენ მოხეტიალე მოციქულები, მოხეტიალე წინასწარმეტყველები და მოძღვრები (თ. 11), და როდესაც, მეორე მხრივ, არსებობდნენ მღვდელმთავრები (ὁ ἀρχιερεὺς, 13.3) – ეპისკოპოსები, და დიაკვნები (ἐπισκόπος καὶ διακόνους, 15.1), რომელთაც ჰყავდათ საკუთარი მრევლი და ერთად ატარებდნენ ღვთისმსახურებას (λειτουργίαι... τὴν λειτουργίαν, 15.1).⁴ აღნიშნულის გარდა,

1. იმაზე დაყრდნობით, რომ ტექსტები, რომლებშიც განსახილველი თხზულება არის დამონებული, ალექსანდრიული, კოპტური ან ეთიოპიური წარმოშობისაა, დიდაქე ეგვიპტეში დაწერილად მიაჩნიათ შემდეგ მკვლევარებს: A. Harnack. *Die Lehre der zwölf Apostel*. TU 2.1-2. Leipzig, 1884, გვ. 159 და შემდ.; R.A. Kraft. *The Apostolic Fathers. A new Translation and Commentary*. ტ. 3: „Barnabas and the Didache“. New York, 1965, გვ. 77; A.Vöbus. *Liturgical Traditions in the Didache*. Stockholm, 1968, გვ. 13 და შემდ.; იხ. *La Doctrine des Douze Apôtres*, 1978, გვ. 97.

2. დიდაქეს სირიულ წარმოშობას ემხრობიან: J.P. Audet. *La Didachè. Instructions des Apôtres*. Paris, 1958, გვ. 206; S.Giet. *L'énigme de la „Didachè“*. Paris, 1970, გვ. 264; J.Hazelden-Welker. „An Argument from the Chinese for the Antiochen Origin of the *Didache*“. *Studia Patristica* 8. TU 93. Berlin, 1966, გვ. 44-50; R.Knopf. *Handbuch zum Neuen Testament, Ergänzungs-Band. Die Apostolischen Väter*. ტ. 1: „Die Lehre der zwölf Apostel, Die zwei Clemensbriefe“. Tübingen, 1920, გვ. 3. ამასთან, ეს უკანასკნელი მიიჩნევს, რომ ამას ამტკიცებს დიდაქეს 7.3 მონაკვეთი, რასაც ეთანხმება ტექსტის კრიტიკული გამოცემის ავტორიც და თავადაც ამატებს არგუმენტებს ამ მოსაზრების სასარგებლოდ, იხ. *La Doctrine des Douze Apôtres*, 1978, გვ. 97-99.

3. ამ დათარიღებას ემხრობა ტექსტის კრიტიკული გამოცემის ავტორი, იხ. *La Doctrine des Douze Apôtres*, 1978, გვ. 96-97.

4. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ არ არის ნათელი, ეს ეპისკოპოსები მართლაც საკუთრივ ეპისკოპოსები იყვნენ თუ მღვდლები (იხ. *Quasten*, ტ.1, გვ. 33). საგულისხმოა ისიც, რომ ტექსტში არსად არის ნახსენები *παρεσβύτερος* 'ხუცესი' (ამ ტერმინებთან დაკავშირებით დაწვრილებით იხ. *La Doctrine des Douze Apôtres*, 1978, გვ. 73-78).

ტექსტის დათარიღებასთან დაკავშირებით გამოთქმული იყო უსაფუძვლო არგუმენტები თხზულების IV ს-ში შექმნისა და მისი მონტანისტური წარმომავლობის შესახებაც.

ტექსტის ავტორი უცნობია, თუმცა იგი, როგორც ჩანს, სასულიერო პირი უნდა ყოფილიყო, რაზეც მეტყველებს მის მიერ საღვთისმსახურო წესების ცოდნა და საკუთრივ ამ სახელმძღვანელოს საეკლესიო საჭიროებისათვის შედგენის ფაქტიც.

თხზულება საეკლესიო სახელმძღვანელოს, კატეხიზმოს ხასიათისაა და წარმოადგენს დარიგებათა კრებულს ახლადმოქცეული, ახლადმონათლული ქრისტიანებისთვის. მისი პირველი ნაწილი (თთ. 1-6), რომელიც ტექსტის ყველაზე ძველ მონაკვეთად მიიჩნევა,¹ ეთმობა ზნეობრივ მითითებებს, ორი გზის, სიცოცხლისა და სიკვდილის გზების, სიმართლე-სიკეთისა და სიცრუე-ბოროტების გზების განხილვას, სადაც წესჩვეულებათა საკითხებთან დაკავშირებით შემწყნარებლური დამოკიდებულებაა გამოვლენილი (6.2-3);² მეორე ნაწილი (თთ. 7-10) მოიცავს ლიტურგიკას, საეკლესიო ცხოვრებასა და ღვთისმსახურების წესებს, კერძოდ, ნათლობას („ცოცხალ წყალში სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა“, 7.2; „ხოლო თუ არცერთი არ გაქვს, მაშინ სამგზის აპკურე წყალი თავზე სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა“, 7.3), ლოცვას, მარხვას, ზიარებას და ა.შ. ამ ნაწილში მაცხოვარი ნახსენებია სახელდებით (9.5) და მას მიემართება როგორც „უფალი“ (κύριος, 9.5), ასევე „ძე“ (πάτερ, 9.2,3; 10.2,3). მესამე მონაკვეთი (თთ. 11-15) ეძღვნება კანონიკურ და საეკლესიო-დისციპლინარულ საკითხებს; მეოთხე, ესქატოლოგიური ნაწილი (თ. 16) კი წარმოადგენს თხზულების დასკვნას, ქრისტიანთა სულიერ შემზადებას მაცხოვრის მეორედ მოსვლისათვის. თითოეული ნაწილი სტრუქტურულად სხვაობს დანარჩენ ნაწილთაგან, ან იმ მიზეზით, რომ მათ სხვადასხვა ავტორი ჰყავდა, ან რადგანაც იგი, მკვლევართა ვარაუდით, წარმოადგენდა მოკლე სახელმძღვანელოს ახლადმოქცეულთათვის.³ ამასთან, ზოგი მკვლევარ-

1. *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 117.

2. *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 100.

3. Audet, 1958, გვ. 104-120; *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 19, 49-50, 92-96.

რი თვლის, რომ ეს უკანასკნელი ნაწილი 1-6 თავების დასკვნაა.¹ თხზულების სხვადასხვა ავტორთათვის მიკუთვნების მომხრეები თავიანთი მოსაზრების დამამტკიცებელ ერთ-ერთ საბუთად მიიჩნევენ იმას, რომ რუფინუსი თავის ნაშრომებში განსახილველ ტექსტს მოიხსენიებს ერთგან როგორც *ორგზას*,² მეორეგან, როგორც *მოციქულთა მოძღვრებას*.³ ნიშანდობლივია ისიც, რომ ლათინური თარგმანით მოღწეულია თხზულება, რომელსაც ეწოდება *მოციქულთა მოძღვრების შესახებ (De Doctrina Apostolorum)*. იგი შეიცავს მხოლოდ თთ. 1-6 და მეტად ახლოს დგას დიდაქეს თთ. 1-6-თან.⁴

საკუთრივ დიდაქეში აღსანიშნავია ადრექრისტიანული ხანის ლიტერატურისათვის დამახასიათებელი ე.წ. მეთევზურები სისადავე და ქადაგება საკუთარი თავის ყოველგვარი მიწიერისაგან სრული გათავისუფლების შესახებ, ასევე ის ფაქტი, რომ, თუმცა კი ნახსენებია მამა, ძე და სულიწმინდა (7.2), ასევე ნათლობა და ზიარება (თთ. 7, 9, 10), მთლიანობაში, თხზულებაში დოგმატურ საკითხებს ნაკლები ყურადღება ეთმობა. ცალკე უნდა აღინიშნოს ზიარებაში მონაწილეობის ნების დართვა მხოლოდ იმ მონათლული ქრისტიანებისთვის, რომელთაც სუფთა აქვთ სინდისი და შერიგებულნი არიან საკუთარ მტრებთან (4.14, 14.1-2). თხზულება იძლევა ადრექრისტიანული ხანის ლოცვის სამ ნიმუშს: ფიალის (9.2), პურისა და ეკლესიის შესახებ (9.3-4), და უფლის სამადლობელს სამყაროს შექმნისათვის (10.1-6), რომლებიც ზიარების საკითხავის წინამორბედნი და, ამდენად, შეუფასებლად ძვირფასნი არიან.

1. H.Köster. *Synoptische Überlieferung bei den Apostolischen Vätern*. TU 65. Berlin, 1957, გვ. 160, 173, 190; Kraft, 1965, გვ. 12 და შემდ.; *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 81.

2. განმარტება *მოციქულთა მრწამსზე*, 38, PL 21, სვ. 374B.

3. „Doctrina quae dicitur apostolorum“. ამგვარად თარგმნა რუფინუსმა ევსევი კესარიელის *ეკლესიის ისტორიის* ლათინურ ენაზე გადმოღებისას ეს ნაწარმოები (ევსევისთან იგი ამგვარად ჟღერს: Τῶν ἀποστόλων αἱ λέγόμεναι Διδάχαι, 3.25.4); იხ. *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 109.

4. ამ ნაშრომის ტექსტი დაცულია ორ ხელნაწერში: *Monacensis* lat. 6264 (*Frisingensis* 64) (XI ს., 102v-103v) და *Mellicensis* 597 (XI ს., 115v). მისი გამოცემისათვის იხ. *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 203-210.

თავისი შინაარსითა და სტილით დიდაქე უახლოვდება ამავე პერიოდის სხვა ნაშრომებს, კერძოდ, ბარნაბას ეპისტოლეს,¹ მოციქულთა განჩინებებს² (*Constitutiones Apostolorum*) და ჰერმასის მწყემსს. დიდაქე გამოყენებულია წმ. იუსტინე მარტვილის პირველ აპოლოგიაში,³ ჰერმასის მწყემსში,⁴ ფსევდო-ათანასე ალექსანდრიელის ნაშრომში მოძღვრების შეჯამება,⁵ წმ. თეოფილე ანტიოქიელის ნაშრომში ავტოლიკესადმი,⁶ თხზულებაში ნიკეის 318 მამის რწმენა,⁷ შენუტის ცხოვრების არაბულ ვერსიაში,⁸ და სხვა პატრისტიკულ შრომებსა და ადრეულ საეკლესიო თხზულებებში. იგი საფუძვლად დაედო მოციქულთა მოძღვრებას⁹ (*Didascalia Apostolorum*, II-III სს.) და საფეხურთა წიგნს (III-IV სს.).

მთლიანობაში, განსახილველი თხზულება წარმოადგენს მოციქულებრივ მამათაგან მომდინარე, ადრექრისტიანულ წერილობით ძეგლთა ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ნიმუშს, ჩვენამდე მოღწეულ ერთ-ერთ უძველეს კატეხიზმოს, რომელშიც მოცემულია უძვირფასესი ცნობები ადრექრისტიანულ თემთა და ზოგადად, ადრექრისტიანული ეკლესიის ყოველდღიური

1. დიდაქეს თთ. 2-5 ზედმინევით ემთხვევა ბარნაბას ეპისტოლეს თთ. 19-20, თუმცა დაუდგენელია, ბარნაბას ეპისტოლეს ეყრდნობა დიდაქეს თუ პირიქით. დანვრილებით იხ. *Épître de Barnabé*. Introduction, traduction et notes par Pierre Prigent. Sources Chrétiennes 172. Texte Grec établi et présenté par Robert A. Kraft. Paris: Éditions du Cerf, 1971, გვ. 14-15. შდრ. ასევე, R.H. Connolly. "The *Didache* in Relation to the *Epistle of Barnabas*". *Journal of Theological Studies* 33 (1932): 237-253.

2. ასე მაგალითად, ამ თხზულების 7.1-32 წარმოადგენს დიდაქეს პარაფრაზს (იხ. *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 120 და შემდ.; Quasten, ტ.1, გვ. 37).

3. „შენ თავიანთ სცემ უფალს, შენს ღმერთს, რომელმაც შეგქმნა შენ“, წმ. იუსტინე მარტვილი, *პირველი აპოლოგია*, 16; *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 124.

4. იხ. *მწყემსი*, 2.11 (შდრ. დიდაქე, 11), 2.6.1.2 (შდრ. დიდაქე, 1.1).

5. PG 28, სვ. 836A-845B.

6. 2.34.

7. PG 28, სვ. 1637A-1644B.

8. É. Amélineau. „Monuments pour servir à l'histoire de l'Égypte chrétienne aux Ve, Vie et VIIe siècles“, გამოცემაში: *Mémoires Publiés par les Membres de la Mission Archéologique Française du Caire*. Paris, 1895, გვ. 285-296.

9. R.H. Connolly. "The Use of the *Didache* in the *Didascalia*". *Journal of Theological Studies* OS 24/94 (Jan. 1923), გვ. 147-157; იხ. *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 22-34.

საეკლესიო ცხოვრების, ლოცვის წესების, სარწმუნოებისა და ღვთისმსახურების შესახებ.¹ რორდორფი და ტუილიე, *დიდაქეს* კრიტიკული გამოცემის ავტორები, მას იმდენად მნიშვნელოვან ნაშრომად მიიჩნევენ, რომ აყენებენ ახალი აღთქმისა და მოციქულბერივი მამების ნაწერთა შორის.²

დიდაქეს ტექსტი მისი პირველი გამოცემის შემდეგ არაერთხელ იყო გამოქვეყნებული. მათგან ყველაზე მნიშვნელოვნად, ლაითფუტის გამოცემის გარდა, ითვლება *დიდაქეს* კრიტიკული გამოცემა: *La Doctrine des douze Apôtres (Didachè)*. Introduction, texte, traduction, notes, appendice et index par W. Rordorf, A. Tuilier. Sources Chrétiennes 248. Paris: Éditions du Cerf, 1978. ამის გამო, ლაითფუტის გამოცემასთან ერთად, თარგმნისას ამ უკანასკნელსაც ვეყრდნობით.

ქართულ ენაზე *დიდაქეს* ორი თარგმანი არსებობს. მათგან უახლესი ეკუთვნის ედიშერ ჭელიძეს.³ რაც შეეხება ძველ თარგმანს, იგი გამოსცა წმ. გრიგოლ ფერაძემ⁴ სიმონ ფეიქრიშვილის 1923 წელს გადაწერილი ასლის მიხედვით,⁵ ა. ფონ ჰარ-

1. ედიშერ ჭელიძე *დიდაქეს* წმინდა მამათა ხელით ჩანერილ მოციქულთა მოძღვრებად თვლის და მიაჩნია, რომ *დიდ სჯულისკანონში* შეტანილ მოხდა ამ ნაშრომის, როგორც მართებული კატეხიზმოს აღიარება და რჯულდებით განმტკიცება (ჭელიძე, 1990, გვ. 56-57).

2. *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 11.

3. ნიკოლოზ ახალციხელი ეპისკოპოსი. *წესი ქრისტიანის ცხოვრებისა*. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა და კომენტარები დაურთო ედიშერ ჭელიძეს. თბილისი: კანდელი, 1998, გვ. 60-71.

4. G. Peradze. „Die Lehre der zwölf Apostel in der georgischen Überlieferung“. *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche* 31/2 (1932): 111-116. მისი მოწოდებისათვის დიდ მადლობას მოვასხენებთ ციცი გულედანს და ნათია მიროტაძეს, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის თანამშრომლებს.

5. იქვე, გვ. 111, შენ. 3. ი. კვაჭაძის ცნობით, ფეიქრიშვილს ტექსტი გადაუწერია ხელნაწერიდან, რომელიც ერთ-ერთ კონსტანტინოპოლელ ბერძენს ჰქონია ხელთ და რომლის გაყიდვაზეც უარი უთქვამს. იგი მას გადაუწერია საშუალო ფორმატის სახატავ რვეულში ყვითელი ქიმიური მელნით. ეს ასლი შემდგომ შეიძინა პარიზის კათოლიკური უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ინსტიტუტის სირიული ენის პროფესორმა, მ. ბრიერმა, თუმცა იგი არსად გამოუქვეყნებია (ი.კვაჭაძე. „შენიშვნები *დიდაქეს* ქართული თარგმანის შესახებ“. *ლიტერატურული ძიებანი* 3 (1947): 375-377).

ნაკის მიერ 1884 წელს გამოქვეყნებული დიდაქეს ბერძნული ტექსტის¹ იკითხვისების სახით.²

როგორც წმ. გრიგოლ ფერაძე მიუთითებს, ეს ტექსტი მომდინარეობს კონსტანტინოპოლის XIX ს-ის პირველი ნახევრის ხელნაწერიდან, რომელიც დიდაქეს გარდა, შეიცავს ქართულ და სომხურ ენებზე დაწერილ სხვა თხზულებებსაც.³ ტექსტის ხანმეტობასა და ჰაემეტობაზე დაყრდნობით წმ. გრიგოლ ფერაძე თარგმანს V-X სს-ს მიაკუთვნებს და მიუთითებს, რომ მასში საუკუნეთა მანძილზე არაერთი ჩასწორება შეუტანიათ.⁴ ტექსტისათვის დართულ მინაწერში ნათქვამია, რომ იგი ბერძნულიდან თარგმნა უცხოეთში მყოფმა იერემიამ ურჰაელმა ანუ ედესელმა, ქართველმა მართლმადიდებელმა ქრისტიანმა, აღდგომასა და სულთმოფენობის პერიოდს შორის. გრიგოლ ფერაძის აზრით, მინაწერი წარმოადგენს გვიანდელ ინტერპოლაციას, თუმცა მისი ბირთვი შეიძლება იყოს ავთენტური, თავად იერემიას კი იგი უკავშირებს ეპისკოპოს იერემიამ იბერიელს და ამ ტექსტს ერთ-ერთ უძველეს ქართულ თარგმანად მიიჩნევს.⁵ რაც შეეხება საკუთრივ ტექსტს, მის სათაურში აღნიშნულია, რომ იგი დაიწერა ახალი წელთაღრიცხვით 90 ან 100 წწ., მისი 1.3-2.1 მონაკვეთი გვიანდელ ჩანართს წარმოადგენს, 1.5-6 და 13.5-7 მონაკვეთები აკლია, ხოლო 13.4 მეტად განვრცობილია.⁶ მთლიანობაში კი, გრიგოლ ფერაძის მითითებით, ქართული თარგმანი დიდაქეს ბერძნული ტექსტისაგან განსხვავებულ რედაქციას წარმოადგენს.⁷

წმ. გრიგოლ ფერაძის დასკვნებს არ ეთანხმება კორნელი

1. Adolf Harnack. *Die Lehre der Zwölf Apostel*. Leipzig, 1884.

2. წმ. გრიგოლ ფერაძის მიერ გამოქვეყნებული ტექსტის პირველი სტრიქონები შემდგენიარად გამოიყურება: „1, 4 *p. τὸς ad. Im Namen Christi* ὁὐδὲ γὰρ δύνασαι] und du kannst auch nicht um des Glaubens willen dieses tun 1, 5-6 *fehlen* 2, 3 *Reihenfolge wie im Griechischen, es fehlen nur* ὁὐ μοιχεύσεις, ὁὐ ποριεύσεις 2, 3 *fehlt* ὁὐ κακολογήσεις 2, 7 ὁὐς δὲ ψυχῆν σου] *Alle diese aber sollst du lieben im Herrn mehr als deine Seele*“ (Peradze, 1932, გვ. 115).

3. Peradze, 1932, გვ. 111-112.

4. Peradze, 1932, გვ. 112-113.

5. Peradze, 1932, გვ. 113, შენ. 5, გვ. 114.

6. Peradze, 1932, გვ. 114, 115.

7. Peradze, 1932, გვ. 111, შენ. 2.

კეკელიძე. იგი დაუსაბუთებლად თვლის მთარგმნელ იერემიას გაიგივებას V ს-ში მოღვაწე იერემიასთან, მით უფრო, რომ ამ უკანასკნელს ურჰაში არ უღვანია. საკუთრივ თარგმანს მკვლევარი არ მიიჩნევს ძველად, არამედ მასში არსებული ახალი ლექსიკური ერთეულებისა („საარსებო“, „თანამცხოვრები“, „პირფერი“, „გარყვნილება“, „თვალთამხრელი“, „პატიება“ და სხვ.) და ხან-ჰაე-მეტობის კლასიკური ნორმებიდან ხშირი გადახვევის გამო, რაც „ხელოვნურად შეთხზულის თუ რომელიღაც დიალექტიკური მოვლენის ნიშნებს ატარებს“, თვლის, რომ დიდაქე ითარგმნა კონსტანტინოპოლში ან ათონის მთაზე უახლოეს ხანებში, ბრიენიოსის მიერ კონსტანტინოპოლში დიდაქეს ტექსტის გამოცემის შემდეგაც კი, ანუ XIX ს-ში.¹

ფერადის გამოცემასთან დაკავშირებით დამატებით ცნობებს იძლევა ი. კვაჭაძე, რომელიც ს. ფეიქრიშვილზე დაყრდნობით მიუთითებს, რომ ამ უკანასკნელს ეს ტექსტი გადაუწერია ვინმე კონსტანტინოპოლელი ბერძენის კუთვნილი ხელნაწერიდან, რომ „ხან“ და „ჰაე“ ასოები აქა-იქ თავად ჩაუმატებია, თუმცა მოკლებით ისინი არსად მოუკლია. გარდა ამისა, კეკელიძის მიერ მითითებულ გვიანდელ ლექსიკასთან დაკავშირებით, ი. კვაჭაძის ცნობით, ფეიქრიშვილი განმარტავდა, რომ ტექსტში მათ ადგილას ბერძნული ტერმინები ქართული ტრანსლიტერაციით იყო მოცემული და ისინი თავად გადმოაქართულა, რათა მკითხველისათვის გასაგები გაეხადა.² ნათელია, რომ დიდაქეს ძველი ქართული თარგმანი თავისთავად მეტად მნიშვნელოვანია, რომელი საუკუნისაც არ უნდა იყოს იგი, თუმცა მხოლოდ გრიგოლ ფერადის იკითხვისებზე დაყრდნობით ტექსტზე მსჯელობა მეტად რთულია და მისი დათარიღების, სიძველისა და მნიშვნელობის საკვლევად საკუთრივ ხელნაწერის მოძიებაა აუცილებელი.

1. კ. კეკელიძე. *ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია*. ტ. 1. თბილისი: მეცნიერება, 1980, გვ. 560.

2. კვაჭაძე, 1946, გვ. 376-377.

დიდაქე

თავი I

პირველი მცნება: ორი გზა

1. გზა ორია: ერთი – სიცოცხლისა და ერთიც – სიკვდილისა (იერ. 21.8; იგავ. 12.28; შდრ. მათე, 7.13-14). სხვაობა დიდია ამ ორ გზას შორის. 2. სიცოცხლის გზა არის ასეთი: პირველ რიგში, შეიყვარო ღმერთი, შენი შემოქმედი (ზირ. 7.30; 2სჯ. 6.5), შემდეგ – მოყვასი შენი, როგორც თავი შენი, და ყველაფერ იმას, რაც არ გინდა, რომ შენ შეგემთხვეს, ნურც შენ შეამთხვევ სხვას (მათე, 22.37,39; ლუკა, 6.31; ლევ. 19.18). 3. ამ სიტყვების სწავლება ასეთია: დალოცეთ მანყევარნი თქვენნი და ილოცეთ თქვენი მტრებისათვის, იმარხულეთ მათთვისაც, ვინც გდევნით თქვენ (მათე, 5.44; ლუკა, 6.27-28). რადგან რას მიითვლით მადლად, თუკი თქვენი მოყვარულნი გეყვარებათ? განა ამასვე არ აკეთებენ წარმართებიც? თქვენ კი გიყვარდეთ მოძულენი თქვენნი და მტერი არ გეყოლებათ¹ (მათე, 5.46,44; ლუკა, 6.27,32-33,35). 4. განერიდე ხორციელ და სხეულებრივ გულისთქმებს (1პეტრე, 2.11). თუკი ვინმე სილას გაგანწავს მარჯვენა ლოყაში, მიუშვირე მას მეორეც და სრულყოფილი იქნები!² თუკი ვინმე გაიძულეებს გაიარო ერთი მილი,³ გაიარე

1. შდრ. წმ. კლიმენტი რომაელის მეორე ეპისტოლე, 13.4; *ეპისტოლე დიოგნეტოსის მიმართ*, 6.6; წმ. იუსტინე მარტვილი, *პირველი აპოლოგია*, 14.3; კლიმენტი ალექსანდრიელი, *ხალიჩები*, 2.102.4.

2. იხ. ასევე, 6.2.

3. ბერძნულ-რომაული სიგრძის ერთეული, 1.48 კმ.

ორი მასთან ერთად. თუკი ვინმე შენს მოსასხამს შეგეცილება, გაატანე მას ქიტონიც. თუკი ვინმე წაგართმევს შენ შენსას, ნუ მოითხოვ უკან, რადგან შენ ეს არ ხელგეწიფება.¹ 5. ყველას, ვინც შენ რასმე გთხოვს, მიეცი და უკან ნულარ მოითხოვ (მათე, 5.39-42; ლუკა, 6.29-30), რადგან მამას სურს, ყველას უწყალობოს საკუთარ მადლთაგან.² ნეტარი ის არის, ვინც, თანახმად მცნებისა, გასცემს (საქმე, 20.35), რადგანაც იგი თავისუფალია დანაშაულისგან. ვაი მას, ვინც მიიღებს, რადგან თუ ვინმე ლებულობს მაშინ, როცა გაჭირვება ადგას, თავისუფალია დანაშაულისგან, ხოლო თუ არ ადგას გაჭირვება, მისაგებელი მიეგება, რატომ მიიღო და რისთვის.³ პატიმრობაში აღმოჩენილი, გამოიცდება იმასთან დაკავშირებით, რაც ჩაიდინა, და ვერ გამოვა იქიდან, სანამ უკანასკნელ კოდრანტსაც⁴ არ გადაიხდის (მათე, 5.26). 6. ამის შესახებ ასევე ნათქვამია: „დაე, შენი მონყალევა გაიოფლოს შენს ხელებში, სანამ არ გეცოდინება, ვის აძლევ მას“ (ზირ. 12.1).⁵

თავი II

მეორე მცნება: ნუ ჩაიდნებ მძიმე შეცოდებებს

1. სწავლების მეორე მცნება: 2. ნუ მოკლავ, ნუ იმრუშებ,

1. იგულისხმება, რომ ქრისტიანმა ძალადობას სიყვარული უნდა დაუპირისპიროს, ამიტომაც არ უნდა მოითხოვოს უკან წართმეული. მსგავსი შინაარსის სტრიქონები დასტურდება წმ. ირინეოსთანაც (იხ. *მწვალებლობათა წინააღმდეგ*, 4.13.3).

2. *πᾶσι γὰρ θέλει ὀφείσθαι ὁ πατήρ ἐκ τῶν ἰδῶν χάρισμαται*. ეს მონაკვეთი თითქმის სიტყვასიტყვით ემთხვევა ჰერმასის *მწყემსში* დაცულ ამავე შინაარსის წინადადებას (*πᾶσι γὰρ ὁ θεὸς ὀφείσθαι θέλει ἐκ τῶν ἰδῶν δωρομάται*, 2.2.4). მსგავსი სტრიქონი დაცულია ფილონ ალექსანდრიელთანაც, იხ. მისი *წმინდა კანონთა იგავები*, 3.78. ვარაუდობენ, რომ ეს გამონათქვამი ებრაულ ანდაზას წარმოადგენდა (*La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 146, შენ. 1).

3. შდრ. ჰერმასის *მწყემსი*, 2.2.5.

4. წვრილი ფულის ერთეული.

5. შდრ. 9.5. ამ მონაკვეთთან დაკავშირებით იხ. P.W.Skehan. „Didache 1.6 and Sirach 12.1“. *Biblica* 44 (1963): 533-536; *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 147, შენ. 5.

ნუ გარყვნი ბავშვებს,¹ ნუ მიეცემი სიძვას, ნუ მოიპარავ, ნუ მიმართავ მოგვობას, ნუ მიმართავ მწამლველობას, ნუ მოკლავ ბავშვს მუცლის მოშლით და ნურც დაბადებულს გამოასალმებ სიცოცხლეს,² ნუ გექნება გულისთქმა მოყვასის ქონებისა. 3. ნუ დაიფიცებ სიცრუეზე (მათე, 5.33), ნუ გასწევ ცრუმონმეობას,³ ნუ დასწამებ ცილს,⁴ ნუ იქნები გულღვარდლიანი⁵ (გამოსლ. 20.13-17; 2სჯ. 5.17-21, 18.10; ზაქ. 7.10, 8.17; გალ. 5.20; გამოცხ. 9.21, 21.8, 22.15). 4. ნუ იქნები ორგული, ნურც ორპირი,⁶ რადგან ორპირობა სიკვდილის მახეა⁷ (ზირ. 5.9,14; იგავ. 12.22, 21.6, 14.27; ფსალ. 17.5-6). 5. ნუ იქნება შენი სიტყვა ცრუ, ნურც ამაო, არამედ საქმით აღვსილი. 6. ნუ იქნები ანგარებიანი, ნურც მიმტაცებელი, ნურც თვალთმაქცი, ნურც უზნეო, ნურც ამპარტავანი (ზირ. 6.2; რომ. 1.30),⁸ გულში ნუ განიზრახავ უკეთურ ზრახვას შენი მოყვასის წი-

1. ოს παιδιοφθορησεις. შდრ. „thou shalt not corrupt boys“ (Lightfoot, 1907, გვ. 229). ასევე არის განმარტებული ეს სიტყვა ლამპეს ლექსიკონშიც: Lampe, 1961, გვ. 997. უფრო ზოგადად კი იგულისხმება მამათმავლობა (შდრ. ლევ. 18.22, 20.13; რომ. 1.27; 1ტიმ. 1.10) და ამ ბერძნულ სიტყვას დიდაქეს კრიტიკული ტექსტის გამომცემელი სწორედ ამგვარად თარგმნის: „tu éviteras la pédérastie“ (*La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 149). ასევე არის გადმოღებული იგივე მონაკვეთი ბარნაბას ეპისტოლეშიც: „Tu ne commettras ni prostitution... ni pédérastie“ (19.4, *Épître de Barnabé*, 1972, გვ. 199; შდრ. „thou shalt not corrupt boys“, Lightfoot, 1907, გვ. 286). დიდაქეს გამომცემელი მიიჩნევს, რომ παიდιοφθέρᾱ წარმოადგენს ნეოლოგიზმს, რომელიც აქ ანტიკური ხანის ტერმინს, παιδερᾱστᾱ-ს ანაცვლებს (*La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, 149, შენ. 4). იხ. ასევე, წმ. იუსტინე მარტივილი, დიალოგი, 95.1 (παιδιοφθορησις); კლიმენტი ალექსანდრიელის პროტრეპტიკოსი, 108.5 (ოს παιδιοφθορησεις), მისივე პედაგოგოსი, 2.89.1, 3.89.1 (ოს παιδιοφθορησεις).

2. შდრ. ბარნაბას ეპისტოლე, 19.5.

3. შდრ. წმ. პოლიკარპე სმირნელის ეპისტოლე ფილიპელთა მიმართ, 2.2; ჰერმასის მწყემსი, 8.5.

4. ოს κακοιογησεις. κακοιογηᾱ ითარგმნება, ასევე, როგორც ‘ავსიტყვაობა’.

5. შდრ. ბარნაბას ეპისტოლე, 19.4, 2.8. იხ. ასევე, წმ. კლიმენტი რომელის პირველი ეპისტოლე, 2.5, 62.2.

6. შდრ. ბარნაბას ეპისტოლე, 19.7.

7. შდრ. ბარნაბას ეპისტოლე, 19.8.

8. შდრ. ბარნაბას ეპისტოლე, 19.3; წმ. კლიმენტი რომელის პირველი ეპისტოლე, 35.5.

ნალმდეგ (ლევ. 19.17,18). 7. ნუ გექნება სიძულვილი ნურც ერთი ადამიანის მიმართ, არამედ ერთნი ამხილე, მეორეთათვის ილოცე (1იოანე, 5.16), სხვები კი გიყვარდეს შენს სულზე მეტად!¹

თავი III

როგორ არ უნდა მოიქცეს და როგორი უნდა იყოს ქრისტიანი

1. შვილო ჩემო, გაექეცი ყოველგვარ უკეთურებას და ყველაფერს, რაც მისი მსგავსია. 2. ნუ იქნები მრისხანე, რადგან რისხვას ადამიანი მკვლელობამდე მიჰყავს, ნურც შურიანი, ნურც შულისმოყვარე, ნურც ფიცხი, რადგან ყოველივე ამისგან წარმოიშობიან მკვლელობები. 3. შვილო ჩემო, ნუ იქნები გულისთქმას აყოლილი, რამეთუ გულისთქმას ადამიანი სიძვამდე მიჰყავს, ნურც ბილწსიტყვაობის მოყვარე, ნურც უხამსად მხედველი იქნები,² რადგან ყოველივე ამისაგან წარმოიშობიან მრუშობანი (მათე, 5.28). 4. შვილო ჩემო, ნუ იქნები ფრინველთმისანი³ (ლევ. 19.26), რადგან ამას კერპთაყვანისმცემლობამდე მიჰყავს, ნურც შემლოცველი, ნურც ვარსკვლავთმრიცხველი, ნურც განწმენდის მოქმედი მისანი⁴

1. შდრ. ბარნაბას ეპისტოლე, 19.5.

2. *μὴδὲ ἄφιλότητος* სიტყვასიტყვით 'ქედმაღლურად მხედველი'. ეს სიტყვა ბიბლიაში არ დასტურდება. კრიტიკული გამოცემის ავტორები მას თარგმნიან, როგორც „უხამსად მხედველს“ (*‘évite les propos obscènes et les regards indiscrets’*, *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 153), რადგან მიიჩნევენ, რომ იგი თავისი მნიშვნელობით უახლოვდება „თვალის დადგმას“ ვინმეზე, რისთვისაც იმონმებენ დაბ. 39.7-ს, რომელშიც ნათქვამია, რომ იოსებს თავისი ბატონის ცოლმა დაადგა თვალი (შდრ. *ἐπέβαλεν... τοὺς ὀφθαλμοὺς*) და 2პეტრე, 2.14-ს („თვალეები აქვთ საესე მრუშობით და დაუცხრომელი ცოდვით“). ამ სიტყვისთვის მსგავს განმარტებას იძლევა ლამპეს ლექსიკონი: „*implying immodest curiosity*“ (Lampe, 1961, გვ. 1468).

3. საუბარია ავგურების, მისნების შესახებ, რომლებიც მკითხაობდნენ ფრინველთა ფრენის მიხედვით.

4. *περικαθαίρα*, სიტყვასიტყვით: 'გარშემო განწმენდა'. ლევიტელთა (18.10) და ნემტთა წიგნებზე (2ნემტ. 33.6) დაყრდნობით, მკვლევარები ვარაუდობენ, რომ ამ მონაკვეთში იგულისხმება განწმენდა ცეცხლით (*La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 153, შენ. 7). კნოქსის თანახმად, რომელიც ოსიას წიგნს (5.4) იმონმებს, ამ სიტყვაში წინადაცვეთა მოიაზრება; იხ. W.L.Knox.

(შდრ. 2სჯ. 18.10; 2ნეშტ. 33.6), ნურც მოისურვებ ამის ცქერას, რადგან ყოველივე ამისაგან კერპთაყვანისმცემლობა წარმოიშობა. 5. შვილო ჩემო, ნუ იქნები მატყუარა, რადგან ტყუილს ქურდობამდე მიჰყავს,¹ ნურც ვერცხლისმოყვარე, ნურც პატივმოყვარე, რადგან ამ ყველაფრიდან წარმოიშობიან ქურდობანი. 6. შვილო ჩემო, ნუ დაინყებ დრტვივნას (ფილიპ. 2.14; 1პეტ. 4.9), რადგანაც ამას ადამიანი მკრეხელობამდე მიჰყავს, ნურც თვითკმაყოფილი, ნურც უკეთურების მოფიქრალი იქნები,² რადგან ამ ყველაფრიდან მკრეხელობა წარმოიშობა. 7. არამედ იყავი მშვიდი, რადგან ქვეყანას მშვიდნი დაიმკვიდრებენ (ფსალ. 36.11; მათე, 5.5). 8. იყავი სულგრძელი, გულმონყალე და უბოროტო, წყნარი და კეთილი, და მუდამ გეშინოდეს სიტყვების, რომლებიც მოგისმენია (შდრ. ესაია, 66.2). 9. ნუ განადიდებ საკუთარ თავს და ნუ შეუშვებ შენს სულში თავხედობას.³ ნუ შეუერთდება შენი სული მედიდურ ადამიანებს, არამედ იტრიალე სამართლიანთა და თავმდაბალთა შორის⁴ (რომ. 12.16; შდრ. ლუკა, 1.52). 10. ყველაფერი, რაც შეგემთხვევა, მიიღე, როგორც სიკეთე, და იცოდე, რომ ღვთის გარეშე არაფერი ხდება⁵ (შდრ. რომ. 8.28).

„Περικαθαίρων (Didache, 3:4)“. *Journal of Theological Studies* 40 (1938-1939), გვ. 146-149; *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 153, შენ. 7.

1. კლიმენტი ალექსანდრიელი იმონებებს ამ მონაკვეთს, როგორც ციტირებას წმინდა წერილიდან (πὰρ τῆς γράφης, ხალიჩები, 1.20.100.4). შდრ. ასევე, ჰერმასის *მწყემსი*, 2.3.2.

2. გამოყენება სიტყვისა πειρῶνται დასტურდება მხოლოდ ამ მონაკვეთში, რომელსაც შემდეგ იყენებს თხზულება *მოციქულთა განჩინებები (Constitutiones Apostolorum, 7.7.2)*; იხ. Lampe, 1961, გვ. 1121; ასევე, *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 155, შენ. 5.

3. სიტყვასიტყვით: ნუ მისცემ შენს სულს თავხედობას.

4. შდრ. ასევე, წმ. კლიმენტი რომაელის პირველი ეპისტოლე, 59.3.

5. ამ წინადადებას ორიგენე იმონებებს, როგორც ციტატას წმინდა წერილიდან: „გვასწავლის ჩვენ საღმრთო წერილი“ („scriptura divina“, იხ. *პირველსაწიხისთა შესახებ*, 3.2.7; *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 157).

თავი IV ზნობრივი და სხვა დარიგებანი

1. შვილო ჩემო, ის, ვინც შენ ღვთის სიტყვა გაუწყა, გახსოვდეს ლამით და დღისით¹ (ებრ. 13.7; შდრ. ფსალ. 15.11; საქმე, 2.28), პატივი მიაგე მას, როგორც უფალს² (შდრ. ზირ. 7.29-31), რადგან სადაც (უფლის) მეუფებაა³ (ეფეს. 1.21; კოლ. 1.16; 2პეტრე, 2.10; იუდა, 1.8) ნაქადაგები, უფალიც იქ არის (შდრ. მათე, 18.20). 2. ეძიე, ყოველდღე იხილო წმინდანთა სახეები, რათა დაეყრდნო მათ სიტყვებს (ზირ. 6.34-36). 3. ნუ გამოიწვევ განხეთქილებას, არამედ მშვიდობა მიეცი მონინალმდეგეებს;⁴ განსაჯე სამართლიანად⁵ (2სჯ. 1.16; ზირ. 4.9), ნუ შეხედავ სახეს კაცისა, როდესაც უნდა ამხილო გარდაცდომამი.⁶ 4. ნუ დაექვდები, მოხდება ეს თუ არა⁷ (შდრ. ზირ. 7.10). 5. ნუ გექნება ხელები გაშლილი მისაღებად, გასაცემად კი მომუჭული (ზირ. 4.31; 2სჯ. 15.7). 6. თუკი გექნება რაიმე, შენი ხელებით (მომუშაკებული), გაეცი გამოსასყიდად შენი ცოდვებისა. 7. ნუ შეყოყმანდები გაცემისას,⁸ ნურც იზუზღუნებ (1პეტრე, 4.9) როდესაც გასცემ, არამედ იცოდე, ვინ არის ის, ვინც კეთილად მიაგებს საზღაურს (იგავ. 19.17). 8. ნუ გააბრუნებ გაჭირვებულს, გაუზიარე ყველაფერი შენს ძმას და ნუ იტყვი: ეს ჩემია⁹ (საქმე, 2.44, 4.32; ზირ. 4.5), რადგან თუკი მოზიარენი

1. გამოთქმა „ლამით და დღისით“ სემიტური ფორმულაა და იგი დასტურდება როგორც ებრაულ, ისე სირიულ ენებში. შდრ. ნმ. ეგნატი ანტიოქიელი, *ეპისტოლე რომაელთა მიმართ*, 5.1; ნმ. პოლიკარპე სმირნელის *მარტვილობა*, 5.1.

2. შდრ. *დიდაქე*, 11.2.

3. κυριότης, სიტყვასიტყვით: ‘უფლობა’ (შდრ. ესაია, 9.5), ‘მთავრობა’, ‘გამგებლობა’. შდრ. ჰერმასის *მწყემსი*, 3.5.6.1.

4. შდრ. ბარნაბას *ეპისტოლე*, 19.12.

5. შდრ. ბარნაბას *ეპისტოლე*, 19.11; ნმ. პოლიკარპე სმირნელის *ეპისტოლე ფილიპელთა მიმართ*, 6.1.

6. სხვაგვარად: ნუ იქნები მიკერძოებული დანაშაულთა მხილებისას. შდრ. ბარნაბას *ეპისტოლე*, 19.4.

7. შდრ. ბარნაბას *ეპისტოლე*, 19.5; ჰერმასის *მწყემსი*, 1.3.4.3; ნმ. კლიმენტი რომაელის მეორე *ეპისტოლე*, 11.2; ნმ. კლიმენტი რომაელის პირველი *ეპისტოლე*, 23.3.

8. შდრ. ჰერმასის *მწყემსი*, 2.2.4.

9. οὐκ ἐρεῖς ἰδὲα εἶναι, სიტყვასიტყვით: ნუ იტყვი, რომ ეს საკუთარია.

ხართ უკვდავში, რამდენად უფრო მეტად ხართ მოზიარენი იმ-
აში, რაც კვდომადია? (რომ. 15.27). 9. ნუ აიღებ შენს ხელს შე-
ნი ძის ან შენი ასულისაგან, არამედ ყმანვილობიდანვე ასწავლე
ღვთის მოშიშება¹ (ფსალ. 33.12; ეფეს. 6.4). 10. ნუ უბრძანებ
შენი გულისწყრომისას შენს მონას ან მხევალს, რომელიც იმ-
ავე ღმერთზე ამყარებენ იმედებს, თორემ აღარ ექნებათ შიში
ღვთისა, რომელიც ორივე თქვენგანის ღმერთია, რადგან იგი
არ მოსულა გარეგნობის მიხედვით მოსაწოდებელად, არამედ
მათთან მოვიდა, ვინც სულიწმინდამ მოამზადა. 11. თქვენ კი,
მონებო, დაემორჩილეთ თქვენს ბატონებს, როგორც ღვთის სა-
ხეს,² რიდითა და მოშიშებით³ (ეფეს. 6.4-9; კოლ. 3.22-24). 12.
მოიძულე ყოველგვარი თვალთმაქცობა და ყველაფერი, რაც არ
მოსწონს უფალს (სიბრძ. 9.10). 13. ნუ მიატოვებ უფლის მცნე-
ბებს, არამედ დაიცავი, რაც მიგიღია, ნურც მიუმატებ, ნურც
მოაკლებ (2სჯ. 4.2; გამოცხ. 22.18-19; შდრ. ფსალ. 118.87). 14.
ეკლესიაში აღიარე შენი გარდაცდომანი და ნუ შეუდგები შენს
ლოცვას უკეთური სინდისით⁴ (მათე, 5.23-24; ებრ. 10.22). ეს
არის სიცოცხლის გზა.

თავი V სიკვდილის გზა

1. ხოლო სიკვდილის გზა ასეთია: უპირველეს ყოვლისა, ის
უკეთურია და სავსეა წყევლით: მკვლელობანი, მრუშობანი,
გულისთქმანი, სიძვანი, ქურდობანი, კერპთაყვანისმცემლო-
ბანი, მოგვობანი, მწამლველობანი (2სჯ. 18.10),⁵ მიტაცებანი,
ცრუმონწეობანი, თვალთმაქცობანი, ორგულობა,⁶ მზაკვრო-

1. იხ. წმ. კლიმენტი რომაელის პირველი ეპისტოლე, 21.6,8; წმ. პო-
ლიკარპე სმირნელის ეპისტოლე ფილიპელთა მიმართ, 4.2.

2. ἄς τήν αἰῶνα.

3. შდრ. წმ. ეგნატი ანტიოქიელი, ეპისტოლე პოლიკარპეს მიმართ, 4.3.

4. შდრ. 14.1-2. იხ. ასევე, ბარნაბას ეპისტოლე, 19.12.

5. შდრ. 2.2.

6. სიტყვა διπλοκαρδία დასტურდება მხოლოდ ამ მონაკვეთში, ბარნაბას
ეპისტოლესა (20.1) და მოციქულთა განწინებებში (7.18.1, მრავლობითი
რიცხვით); *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 167, შენ. 5. იხ. ასევე,
Lampe, 1961, გვ. 374.

ბა, ქედმაღლობა, ბოროტება, თვითკმაყოფილება, ანგარება, ბილწისცვაობა, შური, თავხედობა, მედიდურობა, მზვაობრობა (იაკ. 4.16; 1იოანე, 2.16; რომ. 1.29-32). 2. (ამ გზას ადგანან) კეთილთა მდევენელები, ჭეშმარიტების მოძულები, სიცრუის მოყვარულნი, ვინც არ სცნობს მისაგებელს სიმართლისა, ვინც არ ერთგულობს სიკეთეს (რომ. 12.9), არც სამართლიან სასამართლოს, ვინც მღვიძარებს არა სიკეთის, არამედ უკეთურობის გამო, ვისგანაც შორს არის სახიერება და მოთმინება, ვისაც უყვარს ყოველივე ამაო, ვინც დასდევს ნაცვალგებას¹ (ლუკა, 14.12; რომ. 11.9), ვინც არ გაიკითხავს ღარიბს, ვინც დაჩაგრულს არ გამოესარჩლება (საქმე, 7.24), ვინც არ იცის თავისი შემოქმედი, შვილების მკვლელები, ღვთის ქმნილების განმხრწნელნი,² გაჭირვებულთათვის ზურგის შემაქცევარნი, შევიწროებულთა მჩაგვრელნი, მდიდართა ქომაგნი, ღარიბთა მიმართ უკანონობის ჩამდენი მოსამართლეები, ყოვლადცოდვილნი.³ განერიდეთ, შვილებო, ყოველივე ამას!

თავი VI

ცრუ მოძღვართა და კერპებისათვის შეწირული საკვების წინააღმდეგ

1. გაფრთხილდი, რომ არავინ აგაცდინოს სწავლების ამ გზიდან, რადგანაც ასეთი ადამიანი შენ ღვთის გარეშე გასწავლის.⁴ 2. ვინაიდან, თუკი შენ შესძლებ, იტვირთო უფლის სრული უღელი,⁵ სრულყოფილი იქნები⁶ (შდრ. მათე, 11.29-30), ხოლო თუ შენ ეს არ შეგიძლია, ის გააკეთე, რაც შეგიძლია. 3. რაც შეეხება საკვებს, ის მიიტანე, რაც ხელგენიფება, მაგრამ

1. ἀντιπίσμα, სხვაგვარად: გასამრჯელო.

2. იგულისხმება, მუცლის მოშლით.

3. სიტყვა πᾶσιμάρτυροι დასტურდება მხოლოდ ამ მონაკვეთში, ბარნაბას ეპისტოლესა (20.2) და მოციქულთა განჩინებებში (7.18.2): *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 168, შენ. 1. იხ. ასევე, Lampe, 1961, გვ. 1003.

4. შდრ. 11.2.

5. შდრ. წმ. იუსტინე მარტვილი, *დიალოგი*, 53.1.

6. იხ. დიდაქე, 1.4.

კერპისათვის შეწირული ზვარაკისაგან კი თავი განსაკუთრებით შეიკავე, რადგან ეს მკვდარი ღმერთების თავყვანისცემას წარმოადგენს¹ (საქმე, 15.29; სიბრძ. 13.10).

თავი VII ნათლობის შესახებ

1. რაც შეეხება ნათლობას, მონათლეთ ასე: მას შემდეგ, რაც ყოველივე ზემოთქმულს წინასწარ იტყვი, ² მონათლეთ ცოცხალ წყალში³ სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა (მათე, 28.19). 2. ხოლო თუ ცოცხალი წყალი არა გაქვს, სხვა წყალში მონათლე, თუ ცივში არ შეგიძლია, თბილში მონათლე. 3. ხოლო თუ არცერთი არ გაქვს, მაშინ სამგზის დაასხი წყალი თავზე, სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა. 4. ნათლობის წინ დაე, იმარხულოს მომავალმა ნათლიამაც და ნათლულმაც, და სხვებმაც, ვისაც ეს შეუძლია, მოსანათლს კი უბრძანე, იმარხულოს ნათლობამდე ერთი ან ორი დღის განმავლობაში.⁴

თავი VIII მარხვა და უფლის სადიდებელი ლოცვა

1. ნუ დაემთხვევა თქვენი მარხვა თვალთმაქცებისას.⁵ ისინი მარხულობენ კვირის მეორე და მეხუთე დღეს, თქვენ კი იმარხულეთ მეოთხე და მეექვსე დღე.⁶ 2. და ნუ ილოცებთ როგორც

1. შდრ. წმ. კლიმენტი რომაელის მეორე ეპისტოლე, 3.1; კლიმენტი ალექსანდრიელი, *ხალიჩები*, 6.40.2.

2. მიჩნეულია, რომ სიტყვები ταῦτα πάντα προελπίστες, ინტერპოლატორს ეკუთვნის (*La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 170, შენ. 3).

3. უნდა ჯანო (იოანე, 4.10-11; შდრ. უნდა ჯანო, გამოცხ. 22.17). იგულისხმება გამდინარე წყალი. იგი ნახსენებია ეგნატი ანტიოქიელის *ეპისტოლეშიც რომაელთა მიმართ* (უნდა ბე ჯანო, 7.2).

4. შდრ. წმ. იუსტინე მარტილი, *პირველი აპოლოგია*, 61.2.

5. მკვლევართა ვარაუდით, აქ იგულისხმებიან ებრაელები, შესაძლოა, ფარისეელები, ასევე ისინიც, ვინც ქრისტიანებს იუდეველთა მსგავსად ურჩევდა მარხვას და ლოცვას. იხ. *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 36-37.

6. ძველად, კვირის დღეების ათვლა იწყებოდა კვირადღიდან. შესაბამის-

თვალთმაქცნი (შდრ. მათე, 6.16), არამედ ილოცეთ ისე, როგორც უფალმა ბრძანა თავის სახარებაში:

“მამაო ჩვენო, რომელი ხარ ცათა¹ შინა! წმინდა იყავნ სახელი შენი; მოვედინ სუფევა შენი; იყავნ ნება შენი ვითარცა ცათა შინა, ეგრეცა ქვეყანასა ზედა; პური ჩვენი არსობისა მომეც ჩვენ დღეს, და მომიტევენ² ჩვენ თანანადებნი³ ჩვენნი, ვითარცა ჩვენ მიუტევებთ თანამდებთა მათ ჩვენთა, და ნუ შემიყვანებ ჩვენ განსაცდელსა, არამედ გვიხსენ ჩვენ ბოროტისაგან, რამეთუ შენი არს ძალი და დიდება უკუნითი უკუნისამდე“ (მათე, 6.9-13; ლუკა, 11.2-4).

3. ილოცეთ ასე სამგზის დღეში.

თავი IX ზიარების შესახებ

1. რაც შეეხება ზიარებას, ასე აზიარეთ. 2. თავდაპირველად ფიალის შესახებ:

“გმადლობთ შენ, მამაო ჩვენო, წმინდა ვენახისათვის დავითისა, მსახურისა შენისა, რომელიც განგვიცხადე იესოს მიერ, ძისა შენისა. დიდება შენდა უკუნისამდე!”

3. პურის ნატეხისათვის⁴ კი:

“გმადლობთ შენ, მამაო ჩვენო, სიცოცხლისა და ცოდნისათვის, რომელიც განგვიცხადე⁵ იესოს მიერ, ძისა⁶ შენისა. დიდება შენდა უკუნისამდე! 4. როგორც ეს პურის ნატეხი იყო გაფანტული ბორცვებზე და ერთად შეკრებილი ერთი გახდა, დაე, შენი ეკლესიაც დედამიწის კიდეთაგან შეიკრიბოს შენს სამე-

სად, კვირის მეორე და მესამე დღე ორშაბათი და ხუთშაბათია, მეოთხე და მეექვსე კი ოთხშაბათი და პარასკევი. შდრ. ასევე, *La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 37.

1. ბერძნულ დედანში ეს სიტყვა მხოლოდითი რიცხვით არის მოცემული (ἐν ὕμνῳ). შდრ. ἐν τοῖς ὕμνοις (მათე, 6.9).

2. ἀφίεμιν (შდრ. ἀφίκαμιν, მათე, 6.12).

3. ტექსტში ცოდვა მხოლოდითი რიცხვით არის მოცემული (τὴν ὀφειλήν. შდრ. τὰ ὀφειλήματα, მათე, 6.12; τὰς ἀμαρτίας, ლუკა, 11.4).

4. შდრ. წმ. ეგნატი ანტიოქიელი, *ეპისტოლე ეფესელთა მიმართ*, 20.2.

5. შდრ. ბარნაბას *ეპისტოლე*, 1.7, 5.3.

6. τοῦ παίδος.

უფოში¹ (1კორ. 10.17), რამეთუ შენი არს დიდება და ძალი იესო ქრისტეს მიერ უკუნისამდე!“

5. და ნურავინ შეჭამს და ნურც დალევს თქვენი ზიარებიდან, არამედ მხოლოდ იმ ადამიანებმა, ვინც უფლის სახელით არის მონათლული. ვინაიდან ამის შესახებაც თქვა უფალმა:² „ნუ მისცემთ სიწმინდეს ძალლებს!“ (მათე, 7.6).

თავი X **ლოცვა ზიარების შემდეგ**

1. ზიარებით აღვსების შემდეგ ამგვარად აღავლინეთ სამადლობელი:

2. „გმადლობთ შენ, წმინდაო მამაო, სახელისათვის შენისა წმინდისა, რომელიც დააკარვე³ ჩვენს გულებში, და ცოდნისათვის, და რწმენისათვის, და უკვდავებისათვის, რომელიც განგვიცხადე იესოს მიერ, ძისა შენისა.⁴ დიდება შენდა უკუნისამდე! 3. შენ, მეუფეო ყოვლისმპყრობელო, შექმენი ყველაფერი შენი სახელისათვის⁵ (სიბრძ. 1.14; ზირ. 18.1; გამოცხ. 4.11), უბოძე სახმევად ადამიანებს საკვები და სასმელი, შენთვის სამადლობელის აღსავლენად, ჩვენ კი მოგვმადლე სულიერი საკვები და სასმელი, და საუკუნო ცხოვრება, შენი ძის⁶ (იესოს) მიერ. 4. ყველაფრისათვის გმადლობთ შენ, რადგან ყოვლისშემძლე⁷ ხარ. დიდება შენდა უკუნისამდე! 5. მოიხსენე, უფალო, შენი ეკლესია, დაიხსენი იგი ყოველგვარი ბოროტებისაგან და სრულ-ქმენი იგი შენს სიყვარულში⁸ (1იოანე, 4.18, 2.5), ოთხთავ ქართაგან⁹ შეკრიბე იგი (მა-

1. τῆς βασιλείας.

2. აქ „უფალი“ (Κύριος) მიემართება მაცხოვარს.

3. κατεσκήνωσας. შდრ. ბარნაბას ეპისტოლე, 16.6-10.

4. τὸν παῖδός σου. შდრ. 9.2.

5. შდრ. წმ. კლიმენტი რომაელის პირველი ეპისტოლე, 59.3; ჰერმასის მწყემსი, 1.1.1.6, 1.2.4.1.

6. τὸν παῖδός σου. შდრ. 9.2.

7. δυνατός.

8. შდრ. 16.2. იხ. ასევე წმ. კლიმენტი რომაელის პირველი ეპისტოლე, 50.3.

9. იგულისხმება: ქვეყნიერების ოთხივე მხარიდან.

თე, 24.31), განწმედილი შენს საუფლოში,¹ რომელიც განუშზადე მას, რადგან შენი არს ძალი და დიდება უკუნისამდე. 6. მოვედინ მადლი და წარვედინ სანუთრო² ესე. ოსანა ღმერთსა დავითისასა! (შდრ. მათე, 21.9,15). თუ ვინმე წმინდაა, მოვიდეს, თუ ვინმე არ არის წმინდა, მოინანიოს, მარანათა³ (1კორ. 16.22). ამინ“.

7. წინასწარმეტყველებს კი ნება მიეცით, აღავლინონ იმდენი სამადლობელი, რამდენიც სურთ.

თავი XI

მოძღვართა, მოციქულთა და წინასწარმეტყველთა შესახებ

1. თუ ვინმე მოვა და შეგასწავლით ყოველივე ზემოთქმულს, მიიღეთ იგი. 2. თუ თავად მოძღვარი, შეცდომილი, წარსაწყმედელად სხვა მოძღვრების სწავლებას დაგინებთ (შდრ. 2იოანე, 1.10; გამოცხ. 2.15,20), ნუ შეისმენთ მისას,⁴ ხოლო თუ სიმართლის განმრავლებას და უფლის შემეცნებას შეგასწავლით, მიიღეთ იგი, როგორც უფალი⁵ (შდრ. მათე, 10.40). 3. მოციქულებთან და წინასწარმეტყველებთან დაკავშირებით კი, სახარების მოძღვრების მიხედვით, ასე მოიქეცით: 4. ყოველი მოციქული, რომელიც მოვა თქვენთან, მიღებული უნდა იქნას, როგორც უფალი. 5. მაგრამ ის არ უნდა დარჩეს, თუ არა მხოლოდ ერთი დღით, ხოლო თუკი ამის აუცილებლობა შეიქმნება, კიდევ ერთ დღეს, მაგრამ თუ იგი სამ დღეს დაჰყოფს, მაშინ ის ცრუ წინასწარმეტყველია. 6. წასვლისას მოციქულმა არაფერი უნდა მიიღოს, გარდა პურისა, რომელიც საკმარისი იქნება ღამის გასათევ ადგილამდე მისაღწევად, ხოლო თუ იგი ვერცხლს მოითხოვს, მაშინ ის ცრუ წინასწარმეტყველია.⁶ 7. წინასწარ-

1. შდრ. 9.4.

2. ὁ κῆτος.

3. მარანათა – παρά τῆν (არამეულად: „უფალი მოვიდა“) // παρά τῆν (“უფალი, მოდი“) (რედაქტორის შენიშვნა).

4. შდრ. 6.1.

5. შდრ. 11.4, 4.1, 15.2. იხ. ასევე, წმ. ეგნატი ანტიოქიელი, *ეპისტოლე ეფესელთა მიმართ*, 6.1.

6. რაც შეეხება ჭეშმარიტი და ცრუ წინასწარმეტყველის განსხვავებას,

მეტყველებს, რომლებიც სულიერი შთაგონებით¹ ლაპარაკობენ, ნუ გამოსცდით, ნურც განსჯით, რადგან ყველა ცოდვა მიეტყვეება ადამიანს, ეს ცოდვა კი არ მიეტყვეება (მათე, 12.31; ლუკა, 12.10). 8. ყველა, ვინც სულიერი შთაგონებით² ლაპარაკობს, არ არის წინასწარმეტყველი, წინასწარმეტყველი მხოლოდ ის არის, ვინც უფლის წესებს იცავს. შესაბამისად, ცრუ და ჭეშმარიტი წინასწარმეტყველი გამოიცნობა ცხოვრების წესთაგან³ (მათე, 7.15-23). 9. არცერთი წინასწარმეტყველი, რომელიც სულიერი შთაგონებით⁴ განაწესებს ტრაპეზს,⁵ არ ღებულობს საკვებს მისგან,⁶ თუ ის ცრუ წინასწარმეტყველი არ არის. 10. ყოველი წინასწარმეტყველი, რომელიც ასწავლის ჭეშმარიტებას, თუ არ ახორციელებს იმას, რასაც ასწავლის,⁷ მაშინ ის ცრუ წინასწარმეტყველია. 11. თითოეული წინასწარმეტყველი, ჭეშმარიტ წინასწარმეტყველად აღიარებული, რომელიც ეკლესიის მსოფლიო საიდუმლოების თანახმად იღვწის, მაგრამ არ ასწავლის იმის კეთებას, რასაც თვითონ იქმს, არ უნდა განისაჯოს თქვენ მიერ, ვინაიდან მისი განსჯა უფლის ხელთაა, ვინაიდან ასე იქცეოდნენ ძველი წინასწარმეტყველებიც. 12. თუკი ვინმე სულიერი შთაგონებით⁸ იტყვის: „მომეცი ვერცხლი ან რაიმე სხვა“, არ მოუსმინოთ მას. მაგრამ თუ ის სხვებისათვის, გაჭირვებულთათვის ითხოვს მიცემას, დაე, არავინ განსაჯოს იგი.

ამასთან დაკავშირებით შდრ. ჰერმასის *მწყემსი*, 2.11.

1. *ὁ πνεύματι*, სიტყვასიტყვით, „სულის მიერ“. შდრ. 11.8,9,12. იხ. ასევე, წმ. ეგნატი ანტიოქიელი, *ეპისტოლე ფილადელფიელთა მიმართ*, 7.1-2.

2. *ὁ πνεύματι*.

3. შდრ. ჰერმასის *მწყემსი*, 2.11.7-16.

4. *ὁ πνεύματι*.

5. იგულისხმება უპოვართათვის გამართული ტრაპეზი.

6. ანუ, ტრაპეზისგან.

7. შდრ. ეგნატი ანტიოქიელი, *ეპისტოლე ეფესელთა მიმართ*, 15.1; იხ. ასევე, ნეტარი თეოდორიტი კვირელი, *ელინურ სენთა მკურნალობა*, თ. 12, რომელშიც გადმოცემულია ელინ ფილოსოფოსთა შეხედულებანი და მიითებულება ისიც, რომ ისინი ერთს ასწავლიდნენ და სულ სხვაგვარად იქცეოდნენ.

8. *ὁ πνεύματι*.

თავი XII სტუმარ-მასპინძლობა

1. ყველა, მოსული უფლის სახელით, შეწყნარებული უნდა იქნას (შდრ. მათე, 21.9; მარკ. 11.9; ლუკა, 19.38). გამოსცადეთ და გაეცანით მას მოგვიანებით, რადგან თქვენ გაქვთ კეთილგონიერება, რომ გაარჩიოთ მარჯვენა და მარცხენა (შდრ. იონა, 4.11; მათე, 25.33). 2. თუკი მოსული მგზავრია, დაეხმარეთ მას, როგორც შესძლებთ, მაგრამ ის არ უნდა დარჩეს თქვენთან ორ ან სამ დღეზე მეტხანს, და ისიც, თუკი ამის აუცილებლობა იქნება.¹ 3. თუკი მას თქვენთან დასახლება სურს, თუ ის ხელოსანია, იშრომოს და ჭამოს. 4. ხოლო თუკი არა აქვს ხელობა, თქვენი შეხედულებისამებრ გადანყვიტეთ, მაგრამ ისე კი, რომ ქრისტიანი² არ ცხოვრობდეს თქვენს შორის უსაქმურად³ (2თეს. 3.10). 5. თუკი მას არ სურს ასე მოიქცეს, ის ქრისტეს გამყიდველია.⁴ შორს დაიჭირეთ თავი ასეთებისაგან!

თავი XIII წინასწარმეტყველთა და მოძღვართათვის პირველნაყოფთა გადაცემა

1. ყოველი ჭეშმარიტი წინასწარმეტყველი, რომელსაც თქვენთან დასახლება სწადია, საკუთარი საზრდოს ღირსია (მათე, 10.10). 2. ამგვარადვეა ჭეშმარიტი მოძღვარიც. იგიც, როგორც მშრომელი, თავისი საზრდოს ღირსია. 3. ამიტომ, საწნახელისა და კალოს, ასევე ნახირისა და ცხვრებისაგან მიღებულ წინასწარმის ყოველი პირველნაყოფი უნდა აიღო და მიართვა წინასწარმეტყველებს, რადგან ისინი არიან თქვენი მღვდელმთავ-

1. შდრ. 11.4-5.

2. დიდაქეს ეთიოპურ ვერსიაში ეს სიტყვა არ დასტურდება, რის გამოც მკვლევარები სადავოდ მიიჩნევენ, იყო თუ არა იგი მოცემული დიდაქეს თავდაპირველ ვარიანტში (*La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 189, შენ. 7). აქვე შევნიშნავთ, რომ ტერმინი „ქრისტიანი“ პირველად ანტიოქიაში იქნა გამოყენებული (საქმე, 11.26).

3. შდრ. ბარნაბას ეპისტოლე, 10.4.

4. χριστέμπορος.

რები.¹ 4. ხოლო თუ არ გყავთ წინასწარმეტყველი, გადაეცით იგი ღარიბებს. 5. თუკი პურს² მოიწევ, აიღე პირველნაყოფი და მცნების თანახმად გაეცი იგი. 6. ასევე, როდესაც ღვინის ან ზეთის ქვევრს გახსნი, აიღე პირველნაყოფი და მიართვი წინასწარმეტყველებს. 7. ვერცხლის, ტანსაცმლის და ყოველგვარი ქონებისაგან აიღე პირველნაყოფი, რამდენიც გინდა,³ და გაეცი მცნების თანახმად.

თავი XIV

ქრისტიანთა შეკრება და მსხვერპლშენიშვა

1. უფლის დღეს⁴ შეკრებილებმა გატეხეთ პური და ალავლინეთ სამადლობელი მას შემდეგ, რაც აღიარებთ თქვენს გარდაცდომებს (იაკ. 5.16), რათა წმინდა იყოს თქვენი შესაწირი.⁵ 2. ხოლო ყოველი, ვისაც უსიამოვნება აქვს თავის მეგობართან, ნუ შემოგიერთდებათ მანამ, სანამ არ შერიგდებიან, რათა თქვენი მსხვერპლი არ გაუნმინდურდეს⁶ (მათე, 5.23-24; შდრ. მარკ. 11.25). 3. ვინაიდან ამის შესახებ თქვა უფალმა: „ყოველ ადგილას და ჟამს წმინდა მსხვერპლი შემომწირეთ, რადგან დიდი მეფე ვარ, – ამბობს უფალი, – და საკვირველია სახელი ჩემი წარმართთა შორის“ (მალ. 1.11,14).

1. οἱ ἀρχιερεῖς. შდრ. დიდაქე, 15.2.

2. აქ გამოყენებულია σιτία, რომელიც ნეოლოგიზმად ითვლება (*La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 191, შენ. 6). იგი მხოლოდ ორჯერ დასტურდება ახალ აღთქმაში (საქმე, 7.12, შდრ. ასევე, საქმე, 27.71), ძველ აღთქმაში კი, ჩვეულებრივ, გამოყენებულია ἄρτος (იხ. მაგალითად, დაბ. 3.19; რიცხ. 15.20; ახალ აღთქმაში იხ. მათე, 6.11).

3. შდრ. წმ. იუსტინე მარტვილი, *პირველი აპოლოგია*, 67.6.

4. ანუ კვირას.

5. შდრ. 4.14.

6. შდრ. 4.14.

თავი XV

ეპისკოპოსები და დიაკვნები; ქრისტიანული მხილება

1. აირჩიეთ¹ თქვენთვის ისეთი ეპისკოპოსები და დიაკვნები, რომელნიც ღირსნი არიან უფლისა, მშვიდი და არავერცხლის-მოყვარე ადამიანები, გულწრფელები და გამოცდილები (1ტიმ. 3.1-13), რადგან ისინი თქვენთვის აღასრულებენ² წინასწარ-მეტყველთა და მოძღვართა ღვთისმსახურებას.³ 2. ნუ უგულ-ებელყოფთ მათ, არამედ წინასწარმეტყველთა და მოციქულთა თანაბრად უნდა მიაგოთ პატივი. 3. ამხილეთ ერთმანეთი,⁴ მაგ-რამ არა რისხვით, არამედ მშვიდობით, როგორც სახარებაში გაქვთ დანერილი (მათე, 18.15), და ყველა იმას, ვინც სხვას შეურაცხმყოფელად ექცევა, ნურავინ დაელაპარაკება, ნურა-ფერს მოისმენს იგი თქვენგან, სანამ არ მოინანიებს. 4. თქვენი ლოცვები, მონყალებანი და ყოველგვარი საქმე აკეთეთ ისე, როგორც გინწერიათ სახარებაში უფლისა ჩვენისა (მათე, 6.2-18; გობ. 12.8).

თავი XVI

მღვიძარება და უფლის მოსვლა

1. იფხიზლეთ თქვენი ცხონებისათვის (მათე, 25.13); ნუ ჩაქ-რებიან თქვენი ლამპრები, და თქვენი წელები ნუ იქნება შეხ-სნილი, არამედ იყავით მზად, რადგან არ იცით ჟამი, როდის მოვა უფალი ჩვენი (მათე, 25.1-13, 42, 44; ლუკა, 12.35-40). 2. შეიკრიბეთ ერთად ხშირ-ხშირად, გამოიძიეთ, რისი მიღება სჭირდება თქვენს სულებს. ვინაიდან, ვერაფერს გარგებთ მთე-ლი დრო თქვენი რწმენისა, თუკი არ იქნებით სრულყოფილნი

1. აქ გამოყენებულ ზმნას, χειροτονέω, ჯერ კიდევ არ აქვს ქრისტიანული ხელდასხმის (ქიროტონიის) მნიშვნელობა (*La Doctrine des douze Apôtres*, 1978, გვ. 193, შენ. 9). შდრ. წმ. ეგნატი ანტიოქიელის ეპისტო-ლები *ფილადელფელთა მიმართ* (10.1), *სმირნელთა მიმართ* (11.2), *პო-ლიკარპეს მიმართ* (7.2).

2. λειτουργίῃσι.

3. τῶν λειτουργίῃαι.

4. შდრ. 2.7, 4.3.

ბოლო უამს.¹ 3. ვინაიდან უკანასკნელ დღეებში გამრავლები-
 ან ცრუ წინასწარმეტყველნი და წარმწყმედელნი, და იქცევინან
 ცხვრები მგლებად, და სიყვარული სიძულვილად გადაიქცევა.
 4. რადგან, როდესაც გაიზრდება უსჯულოება, ადამიანები მო-
 იძულებენ ერთმანეთს (მათე, 24.11-12,24) და დაუნყებენ დევ-
 ნას და ღალატს, მაშინ გამოჩნდება მსოფლიოსმაცდური² (შდრ.
 გამოცხ. 12.9), როგორც ძე ღვთისა (2თეს. 2.4; 2იოანე, 1.7), და
 აღასრულებს ნიშნებსა და სასწაულებს (შდრ. მათე, 24.10,24;
 ლუკა, 21.12; 2იოანე, 1.7), და მას დედამინა ხელთ გადაეცემა,
 და ისეთ უსჯულოებებს³ აღასრულებს, როგორიც დასაბამი-
 დან არ ყოფილა. 5. მაშინ ქმნილი კაცობრიობა⁴ შევა გამოცდის
 ცეცხლში და მრავალნი შეცდებიან და წარწყმედიან, ხოლო
 თავის რწმენაში განმტკიცებულნი გადარჩებიან თავად წყევლი-
 საგან⁵ (მათე, 24.13; 10.22; ზაქ. 13.8; გალ. 3.13; 1კორ. 12.3).
 6. მაშინ ჭეშმარიტების ნიშნებიც გაცხადდებიან (მათე, 24.30):
 თავდაპირველად, ნიშანი ზეცის განღებისა,⁶ შემდეგ – ნიშა-

1. შდრ. ბარნაბას ეპისტოლე, 4.9; წმ. ეგნატი ანტიოქიელი, *ეპისტოლე ეფესელთა მიმართ*, 14.1.

2. იგულისხმება ანტიქრისტე. ბერძნულ ტექსტებს შორის ეს ერთადერ-
 თი მონაკვეთია, რომელშიც ὁ κισμοπλαγιῆς დასტურდება (Lampe, 1961,
 გვ. 770). დიდაქეს თარგმნისას ე. ჭელიძემ იგი გადმოიღო, როგორც
 „ქვეყნისმაცდური“ (ნიკოლოზ ახალციხელი ეპისკოპოსი, 1998, გვ. 69).
 მსგავსი შინაარსის მონაკვეთი, ὁ πλαῦσις τῆς οἰκουμένης ἔθλιψ, გვხვდება
 ახალ აღთქმაში (გამოცხ. 12.9), და შემდეგნაირად არის თარგმნილი: „რო-
 მელი აცთუნებს ყოველსა სოფელსა“ (წმ. გიორგი მთაწმინდელი), „მთე-
 ლი სანუთროს მაცდური“ (ბაჩანა ბრეგვაძე), „მთელი სამყაროს მაცდუ-
 რი“ (ბიბლია. თბილისი: პალიტრა L, 2013), „მსოფლიოს მაცდუნებელი“
 (ახალი აღთქმა უფლისა ჩვენიისა იესო ქრისტესი და ფსალმუნნი. ბიბლიის
 თარგმნის ინსტიტუტი, 1982).

3. ἀθέματα.

4. სიტყვასიტყვით: ადამიანთა ქმნილება, სამყარო ადამიანებისა (ἡ κτί-
 σις τῶν ἀνθρώπων). ἡ κτίσις სამყაროს მნიშვნელობით იხ. წმ. კლიმენტი
 რომაელის პირველ ეპისტოლეში (34.6), წმ. პოლიკარზე სმირნელის მარტ-
 ვილობაში (14.1), ჰერმასის მწყემსში (3.9.14.5, 3.9.23.4).

5. შდრ. ბარნაბას ეპისტოლე, 7.9; წმ. იუსტინე მარტვილი, *დიალოგი*,
 47.4, 95.1.

6. ἑκπατάσσεως (ἐκπέτασις). სიტყვასიტყვით: ზეცის გაფართოების, გან-
 ვრცობის, გაშლის, ნაპრაღისა. შდრ. ლაითფუტის თარგმანი: „a sign of a
 rift in the heaven“ (გვ. 235). ედ. ჭელიძესთან იგი თარგმნილია, როგორც
 „ნიშანი ცაში გავრცობისა“, რაც შემდეგნაირად არის განმარტებული:

ნი საყვირის ხმისა (მათე, 24.30-31), მესამე ნიშანი კი აღდგომა მკვდართა. 7. მაგრამ არა ყველასი (ერთად) (შდრ. გამოცხ. 20.5), არამედ, როგორც ნათქვამია: „მოვა უფალი და ყველა წმინდანი მასთან ერთად“ (ზაქ. 14.5). 8. მაშინ იხილავს სამყარო უფალს, გარდამომავალს ღრუბელთა ზედა ზეცისათა (მათე, 24.30).¹

„მიიჩნევენ, რომ ‘ცაში გავრცობა’ მოასწავებს ჯვარს, რომლის განფენილი მკლავები შემოსწერს მთელ სამყაროს“ (იხ. გვ. 70, შენ. 8). იხ. ასევე, J.Daniélou. *Théologie du Judéo-christianisme*. Tournai, 1958, გვ. 292; *La Doctrine des douze Apôtres*, გვ. 198, შენ. 1.

1. დიდაქეს ტექსტი ბოლომდე არ არის მოღწეული და იერუსალიმურ ნუსხაში იგი ამ მონაკვეთზე წყდება, თუმცა, *მოციქულთა განჩინებებში* (7.32.2,4) დაცული დიდაქეს ამ მონაკვეთის პარაფრაზი იძლევა ნარმოდგენას, რის შესახებ იყო გადმოცემული ნაშრომის დასასრულს: „და მაშინ გამოჩნდება მსოფლიოს მაცდუნებელი (τότε φανήσεται ὁ κοσμοπλάσις), ქეშმარიტების მტერი, სიცრუის წინამძღოლი... და მაშინ მოვა უფალი და ყველა წმინდანი მასთან ერთად მიწისძვრისას, ღრუბელთა ზემოთ, თავისი ძალის ანგელოზებთან ერთად (და დაჯდება) სამეუფო ტახტზე, მსოფლიოს მაცდუნებელი ეშმაკის (τὸν κοσμοπλάσιον δι΄αβίλου) განსასჯელად და ყველასათვის მისაგებად მათ საქმეთაებრ. მაშინ წავლენ უკეთურნი საუკუნო სატანჯველისაკენ, მართალნი კი საუკუნო სიცოცხლისაკენ გამართებიან და დაიმკვიდრებენ იმას, რასაც თვალი ვერ ხედავს და რაც ყურს არ ესმის და ადამიანს გულში არ გაუვლია, რაც მოუზადა ღმერთმა მათ, ვისაც უყვარს იგი, და გაიხარებენ სასუფეველში ღვთისა, რომელიც არის იესო ქრისტეში“ (ბერძნული ტექსტისათვის იხ. *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*. Ed. F.X. Funk. Vol. 1. Paderbornae, 1905, გვ. 422).